

UNIVERSITATEA „BABEȘ–BOLYAI”
FACULTATEA DE LITERE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE HUNGAROLOGIE

REZUMAT
TEZĂ DE DOCTORAT

**Drepturi lingvistice și planificare lingvistică în cazul
unor limbi pluricentrice**

Abordare sociolingvistică

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC
prof. univ. dr. Szilágyi N. Sándor

DOCTORAND
Furu Adél

Cluj-Napoca
2016

BABEŞ–BOLYAI TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR
HUNGAROLÓGIAI DOKTORI ISKOLA

ÖSSZEFOGLALÁS
DOKTORI ÉRTEKEZÉS

**Nyelvi emberi jogok és nyelvtervezés többközpontú
nyelvek esetében**

Szociolingvisztikai megközelítés

TÉMAVEZETŐ
dr. Szilágyi N. Sándor
egyetemi tanár

DOKTORANDUS
Furu Adél

Kolozsvár
2016

CUPRINS

1. INTRODUCERE.....	5
1.1. Obiectul și scopul cercetării.....	5
1.2. Structura tezei.....	9
1.3. Terminologie.....	10
2. RELAȚIA DINTRE POLITICA EDUCAȚIONALĂ ȘI POLITICA LINGVISTICĂ.....	18
2.1. Programe educaționale.....	20
2.1.1. Clasificarea programelor educaționale.....	22
2.2. Concluzii.....	31
3. POLITICA LINGVISTICĂ ȘI DREPTURILE LINGVISTICE.....	32
3.1. Drepturile lingvistice ale populației sami din Finlanda.....	35
3.1.1. Reglementări care privesc populația sami.....	36
3.1.2. Documentele internaționale care protejează și drepturile populației sami.....	38
3.1.3. Instituțiile care asigură identitatea sami.....	42
3.1.4. Reglementările privind educația în limba minorităților/sami din Finlanda.....	46
3.2. Drepturile lingvistice ale populației sami din Norvegia.....	50
3.2.1. Politica oficială sami în Norvegia.....	51
3.2.2. Cadrul juridic al educației.....	54
3.2.3. Alte dispoziții privind protecția minorităților și drepturile lingvistice.....	56
3.3. Situația populației sami din Suedia.....	58
3.3.1. Limba sami în educație.....	59
3.3.2. Alte specificații privind populația sami.....	61
3.3.3. Convențiile internaționale care reglementează situația populației sami din Suedia.....	61
3.4. Populația sami din Federația Rusă.....	64
3.4.1. Legislația rusă cu privire la minoritățile naționale, precum și la populația sami.....	66
3.4.2. Convențiile internaționale adoptate de Federația Rusă.....	71
3.4.3. Prezentul și viitorul limbilor sami.....	71
3.5. Drepturile lingvistice ale kurzilor din Turcia.....	72
3.5.1. Tratatul de pace și protecția minorităților din Turcia.....	76
3.5.2. De la naționalismul modern la statutul de candidat UE.....	80
3.5.3. Reglementarea legislativă a educației.....	84
3.5.4. Legislatura privind limba folosită în mass-media.....	88
3.5.5. Turcia ca stat cu valori europene.....	90
3.6. Kurzii irakieni și mandatul britanic.....	96
3.6.1. Drepturile minorităților în constituția irakiană și în două documente internaționale.....	99
3.7. Iran. Dezintegrarea Republicii Kurde a Mahabadului și consolidarea naționalismului etnic persan.....	102
3.7.1. Constituția iraniană și drepturile grupurilor etnice.....	105
3.7.2. Iran pe calea spre dezvoltarea democratică.....	106
3.8. Siria. Lipsa măsurilor legale de combatere a discriminării.....	108
3.9. Concluzii.....	111

4. CONTINUUMUL DISCRIMINĂRII LINGVISTICE – POLITICI CONTRADICTORII ORIENTATE SPRE ASIMILARE ȘI MENȚINERE.....	114
5. ACTIVITĂȚI DE PLANIFICARE LINGVISTICĂ.....	121
5.1. Definițiile noțiunilor de planificare lingvistică.....	121
5.2. Tipurile de planificare lingvistică.....	122
5.3. Educația în limba sami, planificarea achiziției limbii.....	124
5.3.1. Limba sami skolt (sami: <i>sää' mkiöll</i>) – Situația generală a limbii și planificarea achiziției limbii.....	124
5.3.1.1. Cărți în limba sami skolt.....	127
5.3.2. Limba sami inari (sami: <i>anarâškielâ</i>) – planificarea achiziției limbii.....	128
5.3.2.1. Sami inari în arte.....	130
5.3.3. Limba sami de nord (sami: <i>davvisámegiella</i>) și relația cu limbile locale.....	131
5.3.3.1. Sami de nord în învățământul secundar și superior.....	133
5.3.3.1.1. Activitățile Centrului Educațional Sami.....	133
5.4. Concluzii.....	134
5.5. Mobilitatea limbii în <i>Sápmi</i>	135
5.5.1. Concluzii.....	137
5.6. Situația educației în limba kurdă din Turcia.....	137
5.6.1. Noi domenii de utilizare a limbii.....	142
5.6.2. Limba kurdă în instituțiile de învățământ superior.....	143
5.6.3. Predarea în limba kurdă în centrele de învățământ private.....	144
5.7. Folosirea calculatoarelor și profesorii kurzi.....	145
5.8. Mass-media și identitatea.....	146
5.9. Activități de planificare a corpusului limbii.....	148
5.9.1. Planificarea corpusului în cazul limbilor sami.....	148
5.9.2. Dialectele și subdialectele limbii kurde.....	153
5.9.3. Noul alfabet kurd (așa-numitul <i>yekgirtú/yekgirtí/yekgirig</i>).....	156
5.9.4. Înlocuirea cuvintelor împrumutate și activități de formare a corpusului.....	159
5.9.4.1. Registre.....	162
5.9.4.2. Propunerea de reformă lingvistică a AKL.....	165
6. CONCLUZII.....	166
BIBLIOGRAFIE.....	175

Cuvinte cheie: limbi pluricentrice, kurzi, sami, Turcia, Finlanda, politică lingvistică, politică educațională, reglementări privind educația, planificare lingvistică

Rezumat

Lucrarea de față propune o analiză a relațiilor dintre drepturile lingvistice, politica lingvistică, utilizarea limbilor minoritare și exercitarea puterii, precum și a problemelor de planificare lingvistică pe baza unei evaluări a situației limbilor sami (laponă; sami: *sámi*) din Finlanda, Norvegia, Suedia și Federația Rusă, precum și pe baza examinării situației limbii kurde (kurdă: *zimanê kurdí*) din țările din Orientul Mijlociu (Turcia, Irak, Iran și Siria).

Situația acestor două limbi a fost aleasă ca subiectul acestei cercetări, deoarece mediul lor social și cultural este foarte diferit. Cu toate acestea, ambele limbi sunt vorbite pe teritoriul mai multor țări, dar niciuna dintre ele nu are o patrie în care utilizarea oficială a limbii respective (ca limba dominantă a statului în cauză) ar putea fi asigurată în mod firesc. Acest lucru nu afectează doar domeniile de utilizare a limbii și șansele lor pentru viitor, ci ridică probleme speciale legate de planificarea lingvistică a limbilor minoritare, dacă vorbitorii doresc ca limbile respective să fie folosite și în afara vieții private, în cazul în care legislația țărilor respective permite acest lucru.

Deși drepturile lingvistice sunt acum considerate parte a drepturilor universale ale omului, cu toate acestea, în multe țări, punerea în practică a drepturilor lingvistice în viața de zi cu zi este îngreunată de obstacole mai mari sau mai mici. Lucrarea de față își propune să examineze posibilitățile de utilizare a limbilor minoritare în funcție de structura socială: este o analiză a condițiilor sociale, culturale, politice și sociologice care influențează practica aplicării drepturilor lingvistice minoritare pe teritoriile menționate mai sus. În continuare, obiectivul lucrării este să examineze modul în care aceste state respectă și pun în aplicare legislația internațională în domeniul drepturilor omului, și dacă dreptul intern al statelor recunoaște sau nu existența minorităților lingvistice și etnice, precum și măsura în care acesta oferă o oportunitate pentru utilizarea limbilor minoritare în diferitele domenii de utilizare a limbii.

Practica arată că legilor naționale se acordă prioritate mai mare decât documentelor internaționale privind drepturile omului, astfel statele le adoptă, sau mai degrabă le resping – rata de acceptare, desigur, depinde în mare măsură de sistemele sociale locale specifice și de tradițiile culturale. Documentele internaționale privind drepturile omului și protecția minorităților, care vizează progresele înregistrate în consolidarea drepturilor minorităților,

precum și organizațiile internaționale impun respectarea drepturilor omului și a principiilor democratice.

Astăzi, în toate cele trei țări scandinave, în măsura în care este posibil, se asigură condiții adecvate pentru păstrarea culturii, tradițiilor și identității sami. Exemplul Finlandei arată că statul (cel puțin la nivel legislativ) încearcă să respecte documentele internaționale, pe când statele din Orientul Mijlociu incluse în acest studiu ignoră convențiile, iar drepturile lingvistice ale kurzilor nu sunt asigurate nici de legislația națională în mod suficient, astfel încât, în aceste țări, există probleme destul de serioase în acest domeniu.

În cadrul cercetării drepturilor lingvistice minoritare este extrem de importantă analiza factorilor externi ai utilizării limbii și a problemelor de politică lingvistică. Una dintre problemele principale ale politicii lingvistice este asigurarea exercitării drepturilor lingvistice, de aceea este esențială studierea convențiilor internaționale și înțelegerea contextului politic al statelor pe teritoriul cărora trăiesc minoritățile lingvistice în cauză.

Scopul studiului comparativ este evidențierea asemănărilor și deosebirilor dintre diferitele politici lingvistice și analizarea manierei în care măsurile de politică minoritară și educațională ale statelor în cauză se dovedesc a fi discriminatorii față de drepturile lingvistice ale minorităților. Problemele subliniate sunt abordate în primul rând din perspectiva învățământului minoritar, deoarece întotdeauna școlile constituie cel mai important instrument al statului în eforturile sale de a asimila copiii minoritari.

Structura lucrării

Capitolul 2 discută relația dintre politica lingvistică și politica educațională. Înainte de a prezenta programele educaționale care favorizează bilingvismul aditiv și de tranziție, formulăm obiectivele unei educații bune, care trebuie avute în vedere în cazul educării minorităților indigene. De asemenea, în acest capitol prezentăm și programele educaționale folosite în Turcia și Finlanda.

Capitolul 3 prezintă dispozițiile speciale din legislația finlandeză care se referă la limba sami și la educația în această limbă, apoi abordează viitorul educației și identității sami.

În ceea ce privește Norvegia, lucrarea subliniază faptul că utilizarea limbii sami nu este atât de răspândită în instituțiile de stat, pe cum ar fi de așteptat pe baza legislației. Această situație s-a creat din cauza următoarelor motive: lipsa de cunoaștere a limbii sami, lipsa de cunoaștere și înțelegere a textelor, precum și lipsa de promovare a egalității lingvistice. Comunitatea internațională a criticat Norvegia din cauza politicilor de asimilare și

discriminării populației indigene. Studiile arată faptul că vorbitorii sami sunt discriminați în diverse contexte, mulți copii și tineri sunt expuși la hărțuire datorită identității sami, iar un număr de acte rasiste au rămas nepedepsite până în ziua de azi.

Situația din Suedia este asemănătoare: vorbitorii sami de multe ori simt că școala nu contribuie la consolidarea identității copiilor lor, iar părinții sami consideră că autoritățile locale nu iau în serios dreptul lor la educație în limba maternă, ba chiar i se opun în mod deschis.

Același capitol prezintă legile generale care protejează drepturile popoarelor indigene, și care totodată garantează drepturile minorităților sami din Peninsula Kola. În Federația Rusă, punerea în aplicare a drepturilor minorității sami este mult mai dificilă decât în țările scandinave. Noua legislație din Federația Rusă nu s-a dovedit a fi atât de eficientă încât să protejeze limbile sami de dispariție. Legislația rusă nu poate rezolva toate problemele minorităților naționale, în special atunci când comunitățile mici de vorbitori sami trăiesc împrăștiate în zone vaste.

Această parte a lucrării tratează problema kurzilor din Turcia ca o problemă internațională: descrie procesul prin care Turcia, îndepărtându-se treptat de naționalismul modern, câștigă statutul de candidat la UE, respectiv relatează despre aspectele cele mai critice ale educației minorității kurde. Deoarece în Turcia sistemul formal de educație s-a bazat pe ideologia lui Kemal Atatürk, copiii kurzi din Kurdistanul de Nord-Vest au fost separați de familiile lor prin programe intensive și li s-a acordat în mod forțat educație în limba turcă. Deși oportunitățile oferite de școlile publice din Turcia sunt extrem de limitate, conform studiilor, fiecare individ kurd ar dori să primească educație în limba sa maternă. Acest capitol subliniază faptul că modelul de submersiune, care folosește doar limba dominantă, este cea mai puțin eficientă formă de educație pentru elevii kurzi.

Subcapitolele următoare identifică aspectele prin care legislația irakiană și practicile din acest stat nu sunt în conformitate cu standardele internaționale în ceea ce privește asigurarea drepturilor minorităților. Din aceste subcapitole mai reiese faptul că prin consolidarea naționalismului etnic persan guvernul iranian încalcă normele democratice privind grupurile non-persane. De asemenea, acest capitol dezvăluie faptul că guvernul sirian ar trebui să ia măsuri în scopul combaterii discriminării grupurilor minoritare.

În capitolul 4, comparăm politicile minoritare practicate de statele menționate mai sus printr-un continuum al discriminării lingvistice. Tendințele de asimilare prezintă similitudini, dar cu toate acestea, Finlanda a aplicat metode mult mai disimulate în politica sa de asimilare.

În această privință, Finlanda și Turcia reprezintă două dintre cele mai extreme puncte de pe scară. Educația din Turcia este scena conflictelor continue între stat și instituțiile neguvernamentale. Statul deține și administrează sistemul de învățământ, care este interpretat în primul rând ca un instrument de construire a națiunii și a statului. În acest fel, universitățile joacă un rol important în democratizarea vieții sociale și politice, precum și în obținerea independenței universității de puterea statului în viitorul apropiat. Un pas important ar constitui eliberarea educației și regândirea rolului universității care ar trebui să se bucure de independență politică deplină pentru a putea juca un rol constructiv în democratizarea societății.

Este esențială permiterea și chiar încurajarea înființării instituțiilor de învățământ. În prezent sunt posibilități pentru soluționarea pașnică a conflictelor dintre stat și universitate, dar educația de bază este încă o instituție politică puternică.

Capitolul 5 clasifică tipurile de planificare lingvistică, iar subcapitolele următoare prezintă detaliat activitățile legate de planificarea achiziției limbii în cazul limbilor sami skolt, sami inari și sami de nord. După aceasta, urmează subcapitole care discută despre recunoașterea constituțională a existenței limbilor materne diferite de limba turcă, despre extinderea domeniilor de utilizare a limbii în cazul limbii kurde, respectiv despre dezvoltarea educației în limba kurdă: sunt prezentate instituțiile (de învățământ superior) și centrele de învățământ privat care mai nou oferă educație în limba kurdă celor interesați.

Același capitol prezintă activitățile de planificare a corpusului limbii: descrie posibilitățile privind realizarea standardizării în cazul limbii sami, pune în lumină avantajele noului alfabet kurd (așa-numitul *yekgirtú*), respectiv prezintă inovațiile pentru vocabularul kurd.

Lucrarea de față subliniază faptul că limbile sami sunt folosite și în acele domenii ale vieții în care nu au fost folosite până acum. Datorită proiectelor de revitalizare a limbii rolul limbilor sami a fost reevaluat, iar funcția limbilor s-a extins. Educația în limba sami, precum și inovațiile lingvistice cresc prestigiul limbilor sami în rândul vorbitorilor. Subliniem necesitatea de schimbare a atitudinilor vorbitorilor nativi cu privire la aspectele legate de educație și mass-media. În acest sens planificarea prestigiului limbilor poate fi decisivă.

Concluzii

Există diferențe semnificative între statele scandinave și cele din Orientul Mijlociu în ceea ce privește atitudinea lor față de drepturile lingvistice minoritare. În cazul țărilor

scandinave, deși în trecut prin politica minoritară se urmărea asimilarea, în ultimele decenii s-au luat mai multe măsuri pentru păstrarea limbii și pentru încurajarea folosirii limbilor sami.

Din perspectiva asigurării și punerii în aplicare a drepturilor lingvistice, pe baza rezultatelor acestei lucrări putem afirma că procesele care au loc în *Sápmi* pot fi interpretate ca acțiuni de revitalizare a limbii. Factorii esențiali care afectează revitalizarea limbii sunt următorii:

1. recunoașterea importanței folosirii limbii materne în mediul familial;
2. regândirea strategiilor parentale de alegere a limbii care ar putea avea un rol și în păstrarea identității;
3. schimbarea atitudinilor care se reflectă și în rezultatele cercetării: preșcolarii și copiii de vârstă școlară, de obicei, au o atitudine pozitivă în ceea ce privește folosirea limbii sami.

Se pare că nu există nici o corelație între stăpânirea limbii și atitudinea față de limbă, aceasta fiind cea mai importantă expresie a identității naționale/etnice. De exemplu, există atât vorbitori sami, cât și vorbitori care nu cunosc limba, dar care accentuează importanța limbii. În așezările sami skolt și sami inari limba este acceptată ca valoare în generația părinților, dar nu întotdeauna este tratată ca valoare în generația bunicilor. Menținerea limbii joacă un rol mai pronunțat în transmiterea cunoștințelor tradiționale.

Aceste schimbări semnificative la nivelul atitudinilor cu privire la drepturile lingvistice minoritare au fost posibile deoarece democrația în țările scandinave are o tradiție mai mare decât în statele din Orientul Mijlociu, iar statele scandinave au și adoptat documentele internaționale privind drepturile lingvistice. Acest proces a fost favorizat și de faptul că în țările scandinave asigurarea drepturilor minoritare nu a fost asociată cu ideea unor eventuale dezmembrări ale statelor, ca și în cazul Turciei.

Dat fiind faptul că în statele din Orientul Mijlociu nu există nicio tradiție democratică, kurzii trebuie să lupte în toate cele patru state pentru propriile drepturi minoritare și lingvistice. În mod tradițional, identitatea religioasă islamică a fost considerată mult mai importantă decât identitatea etnică sau lingvistică. Nerespectarea drepturilor lingvistice în cazul minorităților naționale din Turcia este consecința directă a filozofiei de modernizare a țării care fundamentează statul pe etnia turcă și pe limba acesteia. Eșecul încercărilor repetate ale kurzilor pentru a-și obține drepturile lingvistice stipulate în diferite documente și convenții internaționale întărește acele mișcări radicale care militează pentru crearea unui stat

kurd independent. Aceasta ar însemna însă pentru statele în cauză pierderea integrității teritoriale, iar ideea acestui pericol este vehiculat ca un argument împotriva asigurării drepturilor minoritare și lingvistice revendicate de populația kurdă.

În urma pregătirilor pentru aderarea la UE Turcia a început să trateze puțin altfel problema kurdă, dat fiind faptul că punerea în aplicare a democratizării țării nu este posibilă fără sprijinul UE. Astfel, kemalismul orientat spre statul-națiune (turcă: *Kemalizm, Atatürkçülük, Atatürkçü düşünce*) a intrat în conflict cu versiunea democratică a kemalismului orientat spre globalizare. Cu toate acestea, procesul de democratizare nu este realizat în mod direct prin voință politică, ci mai degrabă în mod indirect prin presiune externă.

Declinul statului-națiune are un impact asupra mișcării kurde și asupra atitudinii statului turc față de problema kurdă. Statul turc, indiferent de sistemul său politic și cultural, trebuie să respecte și să susțină drepturile omului și libertățile fundamentale, și nu trebuie să piardă din vedere politica UNESCO conform căreia fiecare cultură este valoroasă și trebuie să fie protejată (Vizi, 2002).

Deși drepturile omului sunt codificate în tratatele internaționale și regionale, totuși acestea nu au fost respectate de către Turcia. Prin urmare, obiectivul cel mai urgent este punerea în practică a standardelor universale ale actualelor tratate internaționale de către statele din Orientul Mijlociu, precum și regândirea relației dintre state și minorități. Documentele internaționale vor avea succes dacă aceste state decid să sprijine supraviețuirea și dezvoltarea minorităților. Totuși, aceste documente joacă un rol în regândirea principiilor generale despre minorități.

Pentru a rezolva problema kurdă, este important să se recunoască faptul că problema este de natură etnică. Este necesară recunoașterea clară și publică a faptului că kurzii alcătuiesc un grup care are propria sa identitate culturală. După toate acestea, obiectivul principal ar trebui să fie asigurarea autonomiei culturale în cadrul statelor existente. Recunoașterea diversității trebuie să se reflecte în legi și reglementări. Comunitatea internațională a dezvoltat în întreaga lume diferite mecanisme care pot fi utilizate pentru a rezolva și problema turco-kurdă.

Guvernul turc poate efectua schimbări rapide în domeniul utilizării limbii. În domeniul reformelor culturale următoarele măsuri se dovedesc a fi eficiente: învățământul în limba kurdă, toleranță pentru activitățile culturale, libertatea de publicare, păstrarea toponimelor originale kurde, dreptul la nume kurd (Barkey–Fuller 1998). Turcia trebuie să

știe că UE are proceduri stricte care trebuie îndeplinite. UE îi amintește guvernului de la Ankara că progresul este necesar în legătură cu problema kurdă pentru a menține stabilitatea țării, democrația și unitatea.

În ultimul deceniu, Turcia a început să ia în considerare realitatea multilingvismului a acestui stat eterogen din punct de vedere lingvistic: în zilele noastre, există unele posibilități de a învăța limba kurdă – nu ca limbă maternă, deoarece constituția interzice în continuare acest lucru, ci ca limbă străină în cadrul unor colegii și universități. Conform declarațiilor directorilor de la diverse instituții de învățământ vorbitorii sunt interesați de cursurile de limbă și de cursurile universitare. Absolvenții acestor cursuri pot avea un rol important în viitor, deoarece în cazul în care educația în limba maternă ar fi accesibilă în rândul kurzilor, aceștia ar putea lucra ca formatori. Activiștii mișcărilor culturale kurde încurajează folosirea dialectelor locale pentru menținerea diversității lingvistice și culturale.

Concluziile și învățămintele rezultate din lucrarea de față pot avea o valoare practică și în regândirea formelor de învățământ și a educației în limba maternă din țările din Europa Centrală și de Est.

Bibliografie selectivă

Aikio-Puoskari, Ulla 2009. The Ethnic Revival, Language and Education of the Sámi, an Indigenous People, in Three Nordic Countries (Finland, Norway and Sweden). In: Skutnabb-Kangas, Tove – Phillipson, Robert – Mohanty, Ajit K. – Panda, Minati (szerk.): *Social Justice through Multilingual Education*. Bristol: Cromwell Press Group. 238–262.

Ammon, Ulrich 2005. Pluricentric and Divided Languages. In: Ammon, Ulrich – Dittmar, Norbert – Mattheier, Klaus J. – Trudgill, Peter (szerk.): *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society*. Berlin, New York: Walter de Gruyter. 1536–1542.

Andrássy György 2010. Válasz Ádám Antalnak, Bruhács Jánosnak, Kontra Miklósnak, Kovács Péternek, Nádor Orsolyának és Visegrády Antalnak. In: Andrássy György – Vogl Márk (szerk.): *Az emberi jogok és a nyelvek*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar. 153–167.

- Asgharzadeh, Alireza 2007. *Iran and the Challenge of Diversity. Islamic Fundamentalism, Aryanist Racism, and Democratic Struggles*. New York, Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave MacMillan.
- Balázs Géza 2000. *Lehetséges nyelvi szabványok*. Budapest: A – Z Kiadó.
- Baker, Colin 2001. *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. Clevedon, Buffalo, Toronto, Sydney: Multilingual Matters Ltd.
- Barkey, Henri J. – Fuller, Graham E. 1998. *Turkey's Kurdish Question*. Lanham Boulder, New York, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Ben-Dor, Gabriel 1999. Minorities in the Middle East: Theory and Practice. In: Bengio, Ofra – Ben-Dor, Gabriel (szerk.): *Minorities and the State in the Arab World*. Lynne Rienner Publishers, Inc. 3–22.
- Benő Attila 2005. A kisebbségi nyelvi jogok kodifikációjának néhány problémája. In: Péntek János – Benő Attila (szerk.): *Nyelvi jogi környezet és nyelvhasználat*. Kolozsvár: Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége Kiadó. 135–139.
- Borbély Anna 2006. Kétnyelvűség és többnyelvűség. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Magyar nyelv*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 595–627.
- Cenoz, Jasone 2009. *Towards Multilingual Education. Basque Educational Research from an International Perspective*. Bristol, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters.
- Chomsky, Noam 1965. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, Massachusetts: The M.I.T. Press. Massachusetts Institute of Technology.
- Clapham, Andrew 2007. *Human Rights. A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press Inc.
- Connors, Jane 1992. Humanitarian Legal Order and the Kurdish Question. In: Kreyenbroek, Philip G. – Sperl, Stefan (szerk.): *The Kurds. A Contemporary Overview*. London, New York: Routledge. 65–73.
- Crystal, David 2003. *A nyelv enciklopédiája*. Budapest: Osiris.

- Cseresnyési László 2004. *Nyelvek és stratégiák (avagy a nyelv antropológiája)*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- de Bot, Kees 1998. The Psycholinguistics of Language Loss. In: Extra, Guus – Verhoeven, Ludo (szerk.): *Bilingualism and Migration*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter. 345–361.
- Décsy Gyula 2000. *The Linguistic Identity of Europe*. Bloomington, Indiana: Eurolingua.
- de Varennes, Fernand 1999. The Existing Rights of Minorities in International Law. In: Kontra Miklós – Phillipson, Robert – Skutnabb-Kangas, Tove – Várady Tibor (szerk.): *Language: A Right and a Resource. Approaching Linguistic Human Rights*. Budapest: Central European University Press. 117–146.
- Douglas, William O. 1951. *Strange Lands and Friendly People*. New York: Harper & Brothers Publishers.
- Englund, Tomas 1986. *Curriculum as a Political Problem: Changing Educational Conceptions, with Special Reference to Citizenship Education*. Lund: Studentlitteratur.
- Figueroa, Peter 1991. *Education and the Social Construction of 'Race'*. London, New York: Routledge.
- Fishman, Joshua A. – Fishman, Gella Schweid 2000. Rethinking Language Defense. In: Phillipson, Robert (szerk.): *Rights to Language. Equity, Power, and Education*. Mahwah, New Jersey, London: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. 23–27.
- Fodor István 1999. *A világ nyelvei*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Gunter, Michael M. 2008. *The Kurds Ascending. The Evolving Solution to the Kurdish Problem in Iraq and Turkey*. New York, Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Hurst, Hannum 1996. *Autonomy, Sovereignty, and Self-Determination: the Accomodation of Conflicting Rights*. USA: University of Pennsylvania Press.
- Jansson, Annika 2005. *Sami Language at Home and at School: a Fieldwork Perspective*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

- Katzman, Kenneth – Prados, Alfred B. 2008. The Kurds in Post-Saddam Iraq. In: Costel, Steven J. (szerk.): *Surgin out of Iraq?* New York: Nova Science Publishers, Inc. 161–167.
- King, Kendall A. 2001. *Language Revitalization. Processes and Prospects. Quichua in the Ecuadorian Andes.* Clevedon, Buffalo, Toronto, Sydney: Multilingual Matters Ltd.
- Kiss Jenő 2002. *Társadalom és nyelvhasználat.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Knops, Uus 1984. Language Assimilation or Ethnocentrism among Flemish People Living in the Netherlands. In: Deprez, Kas (szerk.): *Sociolinguistics in the Low Countries.* Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 287–318.
- Kontra Miklós – Phillipson, Robert – Skutnabb-Kangas, Tove – Várady Tibor (szerk.) 1999. Conceptualising and Implementing Linguistic Human Rights. In: *Language: A Right and a Resource. Approaching Linguistic Human Rights.* 1–21.
- Kontra Miklós – Szilágyi N. Sándor 2002. A kisebbségeknek van anyanyelvük, de a többségnek nincs? In: Kontra Miklós – Hattyár Helga (szerk.): *Magyarok és nyelvtörvények.* Budapest: Teleki László Alapítvány. 3–10.
- Koohi-Kamali, Farideh 2003. *The Political Development of the Kurds in Iran. Pastoral Nationalism.* Houndmills, Basingstoke, Hampshire, New York: Palgrave Macmillan.
- Korhonen, Olavi 1976. Linguistic and Cultural Diversity Among the Saamis and the Development of Standard Saamish. In: Nordberg, Bengt (szerk.): *Sociolinguistic Research in Sweden and Finland.* The Hague, Paris, the Netherlands: Mouton & Co. 51–66.
- Korth, Britta 2005. *Language Attitudes towards Kyrgyz and Russian. Discourse, Education and Policy in post-Soviet Kyrgyzstan.* Bern, Berlin, Bruxelles, Frankfurt am Main, New York, Oxford, Wien: Peter Lang.
- Krashen, Stephen D. 1981. *Second Language Acquisition and Second Language Learning.* Oxford: Pergamon.
- Lanstyák István 2006. A kevésbé használt nyelvek és az Európai Unió. In: Benő Attila – Szilágyi N. Sándor (szerk.) 222–233.

- Lähteenmäki, Maria 2006. *The Peoples of Lapland*. Vaajakoski: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Lehtola, Veli-Pekka 1997. *Saamelaiset. Historia, yhteiskunta, taide*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino.
- Lundgren, Åsa 2007. *The Unwelcome Neighbour. Turkey's Kurdish Policy*. London, New York: I. B. Tauris & Co Ltd.
- Mango, Andrew 2005. *Turkey and the War on Terror. For Forty Years We Fought Alone*. Abingdon, Oxon, New York: Routledge.
- Maróth Miklós (szerk.) 2009. *Az iszlám politikaelmélete. Terminológiai vizsgálat*. Piliscsaba: Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete.
- M. Bodrogi Enikő 2007. A kisebbségpolitika általános jellemzői a skandináv térségben. In: Benő Attila – Fazakas Emese – Szilágyi N. Sándor (szerk.): *Nyelvek és nyelvváltozatok*. Kolozsvár: Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége Kiadó. 175–184.
- McDowall, David 1996. *A Modern History of the Kurds*. London, New York: I.B. Tauris.
- M. Gunter, Michael 2004. *Historical Dictionary of the Kurds*. Lanham, Maryland and Oxford: The Scarecrow Press, Inc.
- Mutlu, Kayhan 2000. Kurdish Question without Discrimination in Turkey. In: Tauber István (szerk.): *Tanulmányok Vigh József 70. születésnapjára*. Budapest: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar. 183–188.
- Nádor Orsolya 2002. *Nyelvpolitika: a magyar nyelv politikai státusváltozásai és oktatása a kezdetektől napjainkig*. Budapest: Books in Print.
- Nádor Orsolya 2008. Teaching of Less Widely Used Languages in Europe and Language Politics. In: Laakso, Johanna (szerk.): *Teaching Hungarian in Austria*. Wien: LIT Verlag GmbH & Co. KG. 57–64.
- Nádor Orsolya 2009. From Monolingualism to Multilingualism in the EU – Through Bilingual Minorities. In: Bodó Barna – Tonk Márton (szerk.): *Nations and National Minorities in the European Union*. Cluj-Napoca: Scientia Publishing House. 67–74.

- Nagy L. János – Péntek János 2000. *A kreatív nyelvhasználat és az iskola*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- O’Shea, Maria T. 2004. *Trapped Between the Map and Reality. Geography and Perceptions of Kurdistan*. New York, London: Routledge.
- Özcan, Ali Kemal 2006. *Turkey’s Kurds. A Theoretical Analysis of the PKK and Abdullah Öcalan*. London, New York: Routledge.
- Østergaard-Nielsen, Eva 2003. *Transnational Politics. Turks and Kurds in Germany*. London, New York: Routledge.
- Péntek János 1999. *Az anyanyelv mítosza és valósága*. Kolozsvár: Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége.
- Phillipson, Robert 1992. *Linguistic Imperialism*. Oxford: Oxford University Press.
- Piirainen, Elisabeth 2014. Widespread Idioms in Europe and Beyond: The Lesser-Used European Languages and the “Lexicon of Common Figurative Units”. In: Arsenteva, Elena (szerk.): *Phraseology in Multilingual Society*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing. 156–173.
- Posner, Rebecca 1993. Language Conflict in Romance: Decline, Death and Survival. In: Posner, Rebecca – Green, John N. (szerk.): *Trends in Romance Linguistics and Philology. Volume 5: Bilingualism and Linguistic Conflict in Romance*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter. 41–76.
- Romano, David 2006. *The Kurdish Nationalist Movement. Opportunity, Mobilization and Identity*. New York: Cambridge University Press.
- Sammallahti, Pekka 1998. *The Saami Languages. An Introduction*. Karasjok: Davvi Girji OS.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1997. *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Skutnabb-Kangas, Tove 2000. *Linguistic Genocide in Education – or Worldwide Diversity and Human Rights?* Mahwah, New Jersey, London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

- Stansfield, Gareth R. V. 2003. *Iraqi Kurdistan. Political Development and Emergent Democracy*. London, New York: RoutledgeCurzon.
- Strohmeier, Martin 2003. *Crucial Images in the Presentation of a Kurdish National Identity. Heroes and Patriots, Traitors and Foes*. Leiden, Boston: Brill.
- Szépe György 2001. *Nyelvpolitika: múlt és jövő*. Pécs: Iskolakultúra.
- Szilágyi N. Sándor 2003. Törvény az etnikai és nyelvi identitással kapcsolatos jogokról, valamint az etnikai és nyelvi közösségek méltányos és harmonikus együttéléséről (tervezet). In: Uő: *Miegymás*. Kalota Könyvkiadó, 576–664.
- Thornberry, Patrick 2002. Az ENSZ Nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól szóló Nyilatkozata: háttér, elemzés, megjegyzések és a legújabb fejlemények. In: Bárdi Nándor (szerk.): *Kisebbségi Adattár XI., Kisebbségvédelem és a nemzetközi szervezetek*. Budapest: Teleki László Alapítvány. 9–74.
- Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) 1998. *Nyelvi tervezés*. Budapest: Universitas Kiadó.
- Toynbee, Arnold 1961. *A Study of History. Vol VII. Universal States, Universal Churches*. London, New York, Toronto: Oxford University Press.
- Trudgill, Peter 1997. *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába*. Szeged: JGYTF Kiadó.
- Vizi Balázs 2002. A mai európai nemzetközi kisebbségvédelem egyes jellemző vonásai. In: Szarka László – Kovács Nóra (szerk.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 367–389.
- Wardhaugh, Ronald 1995. *Szociolingvisztika*. Budapest: Osiris – Századvég.
- Yildiz, Kerim 2004. *The Kurds in Iraq. The Past, Present and Future*. London, Ann Arbor: Pluto Press.
- Yildiz, Kerim 2005a. *The Kurds in Syria. The Forgotten People*. London, Ann Arbor: Pluto Press.

Yildiz, Kerim 2005b. *The Kurds in Turkey. EU Accession and Human Rights*. London, Ann Arbor: Pluto Press.

Zürcher, Erik J. 2004. *Turkey. A Modern History*. London, New York: I. B. Tauris & Co. Ltd.